Dees Linders

Dees Linders is kunsthistoricus en onderzoeker, gespecialiseerd in kunst en de publieke ruimte. Ze werkte als curator bij Stichting Kunst en Openbare Ruimte en als stadsconservator bij Museum Boijmans Van Beuningen. De afgelopen 12 jaar was zij artistiek leider van Sculpture International Rotterdam. Het is evident dat een verzameling publieke kunstwerken in de stad wezenlijk verschilt van een collectie landschapskunstwerken, maar ook hier spelen vragen over de relatie en omgang met actuele ontwikkelingen in de omgeving. Dees Linders gaat in op de betekenis van het publieke domein en de rol van kunst daarin. En hoe met een mix van programma's, en tijdelijke en permanente kunstwerken, nieuw perspectief wordt geboden.

Interview door Mariska van den Berg

Bij je aantreden in 2007 als artistiek leider van Sculpture International Rotterdam (SIR)[1] trof je een internationaal bekende beeldencollectie in de publieke ruimte aan, waaronder meesterwerken uit de wederopbouwjaren – zoals *De verwoeste stad* van Zadkine en de sculpturen van Naum Gabo en Henry Moore – en meer hedendaagse kunstwerken van Willem de Kooning, Franz West en Paul McCarthy. Jij nam de publieke ruimte en de rol van kunst daarin tot onderwerp. Wat waren je drijfveren?

1 In 2007 droeg de collectie publieke kunstwerken in Rotterdam nog de naam IBC (Internationale Beelden Collectie).

De stad Rotterdam en de kunst veranderden in hoog tempo, evenals de verhoudingen in de stad met betrekking tot wie het voor het zeggen had in de publieke ruimte. De overtuiging heerste dat kunst en cultuur een stad tot een interessante stad maken en dat ze broodnodig zijn voor de economie. Terwijl de toenmalige collectie in Rotterdam, die ik vooral kende als inwoner van de stad, een zaak van en voor enkelen was. Bij mijn aantreden bij SIR lag er dan ook terecht een opdracht voor communicatie en kennisoverdracht, het informeren en betrekken van bewoners bij hun stad, zoals dat voor

Kunst als conversatiestuk

NAUM GABO, *UNTITLED* (1957), COOLSINGEL, ROTTERDAM. FOTO: JANNES LINDERS, COURTESY SCULPTURE INTERNATIONAL ROTTERDAM/CBK ROTTERDAM

alle kunstorganisaties gold. In de afgelopen tien jaar hebben we een groeiend besef gezien van het belang van goede publieke ruimte, en dat de publieke ruimte en de kunstwerken voor en van iedereen zijn. Tegenwoordig ziet iedereen het belang van die interessante en razend gecompliceerde publieke ruimte in, pars pro toto voor de actuele samenleving,

Kunst *in* de publieke ruimte werd voor SIR: kunst *en* de publieke ruimte. De publieke ruimte werd deel van het verhaal, ze geeft betekenis aan het kunstwerk en vice versa. SIR besloot zich in samenwerking met Stadsontwikkeling met de centrumboulevard te gaan bemoeien, de Coolsingel, een gebied dat op de schop zou gaan.[2] Samen met mijn adviescommissie ging ik op zoek naar vormen van kunst die op een directere manier aanspreken: kunstwerken waar je op kan zitten, niet-statische kunstwerken zoals films en performances, en tijdelijke werken die komen en

'De onontwarbare bol die een goed kunstkennis, emotie en bewustzijn.'

gaan. De kunst werd ingezet als conversatiestuk, op straat, in tours, documentaires, publicaties, in communicatie en marketing. De publieke ruimte is naast een plek ook onderwerp, materiaal en deel van het onderzoek, bekeken vanuit het perspectief van de kunstenaar.

In de openbare ruimte van een stad is iedereen het publiek en iedereen treft op straat, of je wilt of niet, zoiets intiems en zoiets onbestemds, als een kunstwerk. Dat is complex. Het roept vragen op over wie bepaalt welke kunst er komt en op welke gronden; over het recht waarmee een plek wordt toegeëigend en voor wie je dat doet, wie vraagt erom? Op het moment van dit interview, waarin de wereld op zijn kop staat, worden deze vragen nóg pregnanter. Ze moeten gesteld worden en er moet een antwoord op komen: wat kan de kunst betekenen voor de publieke ruimte die van iedereen is en wat kan de stad betekenen voor de kunst?

De partijen die zich nu met de kunst in de publieke ruimte bezighouden zijn legio, net als de vormen waarin de publieke kunst zich op dit moment voordoet. Decoratie, design, marketing manifesteren zich steeds meer in de stad als kunst, naast activisme, functionele kunst, sociaal georiënteerde kunst en de

2 In Rotterdam worden in het gemeentelijk beleid voor beeldende kunst in de openbare ruimte, van meet af aan, twee methoden naast elkaar gehanteerd. BKOR (Beeldende Kunst & Openbare Ruimte) ontwikkelt kunstwerken van vooral Rotterdamse kunstenaars in de wijken, op verzoek van opdrachtgevers zoals woningbouwverenigingen; bewoners bepalen mee. Op de stedenbouwkundige hoofdlijnen beslissen de gemeente en SIR, dat kunstwerken en programma's op internationaal niveau organiseert, op eigen initiatief en in nauwe samenwerking met Stadsontwikkeling. Beide programma's zijn ondergebracht in het Centrum Beeldende Kunst Rotterdam.

meer relatief autonome kunstwerken. Ik ben er niet van overtuigd dat dit allemaal onder de noemer 'kunst' geschoven moet worden. Het wordt een diffuus veld waar nogal suffe *fun* de toon gaat voeren in de publieke ruimte. Het is een ingewikkelde discussie natuurlijk, maar voor mij is de essentie van een goed kunstwerk 'het onbestemde gebied': de mogelijkheid tot verdwalen in onbekend gebied. Die onontwarbare bol die een goed kunstwerk is, bevat een uitzonderlijke vorm van kennis, emotie en bewustzijn, en spreekt ieders vermogen tot creatief denken aan.

COOLSINGEL

In 2007 richtte je in samenwerking met je adviseurs en de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling de aandacht op de Coolsingel, aan de vooravond van een ingrijpende herstructurering.[3] Welke rol zag je voor de kunst weggelegd?

3 Voor het gehele programma Coolsingel en begeleidende teksten zie: www.sculptureinternationalrotterdam.nl/programma/coolsingel/.

De Coolsingel, dé stadsboulevard van Rotterdam, drager van de belangrijkste herinneringen aan de stad, verwerd tot verkeersader, *shopping mall*, doorgangsstraat. Hij was er hard aan toe om zichzelf opnieuw uit te vinden als een hedendaagse, interessante publieke ruimte voor iedereen. Aan de vooravond van die grootscheepse renovatie wilden wij met een nieuwe generatie

werk is, bevat een uitzonderlijke vorm van

JESPER JUST, *NO MAN IS AN ISLAND* (2002), COOLSINGEL, ROTTERDAM, FOTO: JANNES LINDERS, COURTESY SCULPTURE INTERNATIONAL ROTTERDAM/CBK ROTTERDAM

kunstwerken de eigenheid en de potentie tonen van deze boulevard. Kunst en architectuur zijn belangrijke dragers van de publieke ruimte van de Coolsingel. Twee essays, van Dirk van Weelden en van Wouter Vanstiphout[4], vormden de aftrap; de een is schrijver en fantast, de ander architectuurhistoricus en scherp criticus. Beiden zijn eigenzinnige denkers met kennis en liefde voor de stad. Zij waren de eerste twee die verwoordden wat een grootstedelijke avenue in Rotterdam vandaag de dag zou moeten zijn.

4 Wouter van Stiphout, *Korte geschiedenis van de Coolsingel* (fragment van een door Van Stiphout geschreven advies voor SIR) https://www.sculptureinternationalrotterdam.nl/essays/korte-geschiedenis-van-de-coolsingel/

Dirk van Weelden, *Hoe ver is de avenue?* https://www.sculptureinternationalrotterdam.nl/essays/hoe-ver-is-de-avenue/

COSIMA VON BONIN, *THE IDLERS PLAYGROUND* (2010), WEENA HOFPLEIN, ROTTERDAM, FOTO: JANNES LINDERS, COURTESY SCULPTURE INTERNATIONAL ROTTERDAM/CBK *ROTTERDAM*.

Zette je met deze twee essays het speelveld uit voor een gesprek over de Coolsingel langs minder gangbare paden?

Wij wilden de 'verborgen' Coolsingel tonen, in werkelijkheid en imaginair. We wilden de makers van de nieuwe Coolsingel een hart onder de riem steken met deze mooie teksten die ze konden gebruiken. Wat ze ook deden. Met het tonen van de eigenzinnige rijkdom van de boulevard – gezien door onze ogen en die van de kunstenaars – hoopten we de ontwerpers te ondersteunen. En ik had kennis en woorden nodig om onze fascinatie over te dragen: aan het publiek, de winkeliers en de uit te nodigen kunstenaars.

Het Coolsingel-programma *Hoe ver is de Avenue* liep zeven jaar en was een samenspel van oude en nieuwe permanente kunstwerken, acht opeenvolgende tentoonstellings- en filmprogramma's, tours, veel performances en gesprekken. Vanuit het heden werden verbanden met het verleden blootgelegd en werd gespeculeerd op mogelijkheden voor de toekomst. Tweemaal maakten we van de Coolsingel een buitenbioscoop, met op de gevels geprojecteerde films, die een andersoortige publieke ruimte voortoverden met andersoortige ontmoetingen, al dan niet fictief. De film *No Man Is an Island* (2002) van Jesper Just, toonde een plein in Kopenhagen (Blågårds Plads) waar een man van middelbare leeftijd danst op walsmuziek, terwijl een jonge man huilend toekijkt. Kinderen, oude mensen en alles daar tussenin dansten mee midden op de Coolsingel. Het werk ging van mond op mond. Het bracht gedeelde ontroering en lol en maakte de plek bijzonder, elke avond twee maanden lang. Dit was interessante publieke ruimte... en hoe makkelijk is die te realiseren!

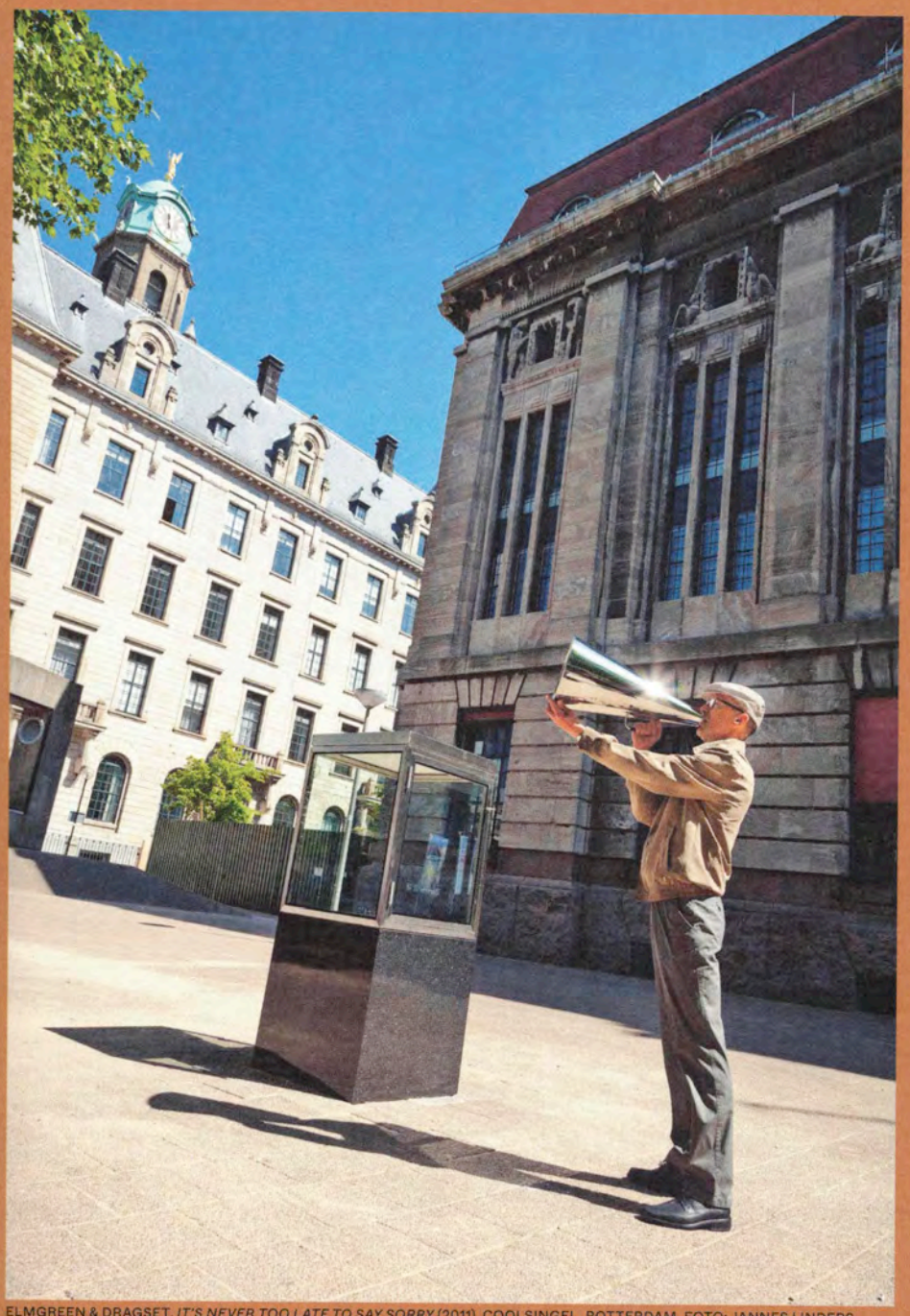

ELMGREEN & DRAGSET, *IT'S NEVER TOO LATE TO SAY SORRY* (2011), COOLSINGEL, ROTTERDAM, FOTO: JANNES LINDERS, COURTESY SCULPTURE INTERNATIONAL ROTTERDAM/CBK ROTTERDAM

Hoe kijk je terug op de wisselwerking tussen de tijdelijke kunstwerken, de programma's en de permanente collectie in dit langlopende project?

Met een dergelijk beweeglijk programma betrek je bewoners bij de enorme collectie die Rotterdam heeft én het publiek neemt actief deel in de publieke ruimte. Met projecten van Paola Pivi, Cosima von Bonin, Germaine Kruip, Atelier Van Lieshout en anderen onderzochten we een nieuwe generatie kunstenaars die permanente of tijdelijke werken voor de Coolsingel konden maken, Daarnaast werden op de tijdelijke tentoonstellingen ook veel bestaande films getoond. Ook de reeds bestaande permanente kunstwerken op de Coolsingel – van Naum Gabo, Zadkine, Willem de Kooning en de talloze gevelreliëfs – deden weer mee. Via allerlei activiteiten en door nieuwe werken toe te voegen, toonden we de collectie telkens in een ander licht, om zo de kunstwerken levend en actueel te houden.3 Dat is het fascinerende aan deze discipline: de stad en het publiek veranderen de betekenis van de werken; en de werken veranderen de publieke ruimte en het gedrag van het publiek.

Het werk *It's Never Too Late to Say Sorry* (2011) van het duo Elmgreen & Dragset – een sculptuur en performance – is een voorbeeld van een kunstwerk dat vele levens heeft gekregen. Het is een vitrine op een sokkel zoals je die in luxe winkelstraten tegenkomt, met daarin een gepolijste megafoon, die vlak bij het

Stadhuis staat. In het eerste jaar verscheen dagelijks klokslag 12 uur een man, in onbestemd grijze kledij met pet. Hij opende de vitrine, pakte de megafoon, wachtte op het carillon van het Stadhuis, hief de megafoon en schreeuwde 'It is never too late to say sorry' over de Coolsingel. De performance is nu, negen jaar later, nog elke woensdag om klokslag 12 uur te horen. Het is een ritueel geworden, het kunstwerk – inclusief omroeper – is een cultwerk geworden, met fans en vrienden waarbij de vaste schoonmakers een prominente rol spelen. Zij *posten* wekelijks nieuwe filmpjes van hun werk als eerbetoon aan de performer Wim Konings. We maakten een documentaire over dit kunstwerk en een publicatie, geschreven door Konings zelf, met minutieuze portretten van de eerste 366 performances.[5] Nu gaat het werk zijn eigen gang en wint nog steeds aan kracht.

5 De documentaire *It's Never Too Late to Say Sorry* (2014) is een SIR Productie, gemaakt door Marieke van der Lippe in opdracht van SIR. Het boek *It's Never Too Late to Say Sorry* (2015) van Wim Konings kwam tot stand in opdracht van SIR en is een SIR Productie.

Omtrent de sculptuur van Naum Gabo, *Zonder titel* (1957), die op instorten stond, hebben we een vergelijkbaar programma ontwikkelt. Twee jaar lang vonden op koopavond performances en muziekoptredens plaats als eerbetoon aan het beeld. We produceerden de documentaire *Het Ding* van Mels van Zutphen over de restauratie die in 2018 werd voltooid.[6] Herfst 2020 verschijnt de publicatie *GABO, Portrait of a Sculpture*, waarin het beeld van diverse kanten wordt belicht.[7]

6 De documentaire *Het Ding* (2018) van Mels van Zutphen kwam tot stand in opdracht van SIR en is een SIR Productie.

7 Het boek *GABO, Portrait of a Sculpture* verschijnt in de herfst van 2020 bij Jap Sam Books.

'Dit was interessante publieke ruimte... e

Vooralsnog bevindt de collectie van SIR zich voornamelijk in het centrum van Rotterdam. In 2017 besloot je de rivier over te steken naar Rotterdam-Zuid met het programma *Paleis Maashaven*, waarbij betrokkenheid van de bewoners en samenwerking met andere organisaties een belangrijk streven is. Wil je daar iets meer over vertellen?

SIR en Stadsontwikkeling besloten enkele jaren geleden om het gebied van de internationale beelden, voorheen het centrum, verder uit te breiden langs de hoofdlijnen van de stad. Het meerjarenprogramma *Paleis Maashaven* vindt plaats rond de noord-zuid as, in de drie noordelijke wijken van Rotterdam-Zuid rond metrostation Maashaven. In deze voormalige arbeiderswijken – met meer dan 150 culturen – tekenen zich de komende jaren voor Rotterdam de grote vragen met betrekking tot transformatie en gentrificatie af. De titel *Paleis Maashaven* speelt met de ongewisheid van het gebied, waar luxe stadsvilla's en koopjes-paleizen zullen verrijzen, terwijl veel huurwoningen verdwijnen en het aantal daklozen schrikbarend groeit. De geuzennaam van het programma is ontleend aan het indrukwekkende, maar nogal verwaarloosde zwevende station Maashaven. Een klein maar belangrijk project is het onderzoek dat architectenbureau Office Winhov deed naar de staat van het oorspronkelijke metrostation en de later aangebrachte veranderingen. Daarmee vragen we

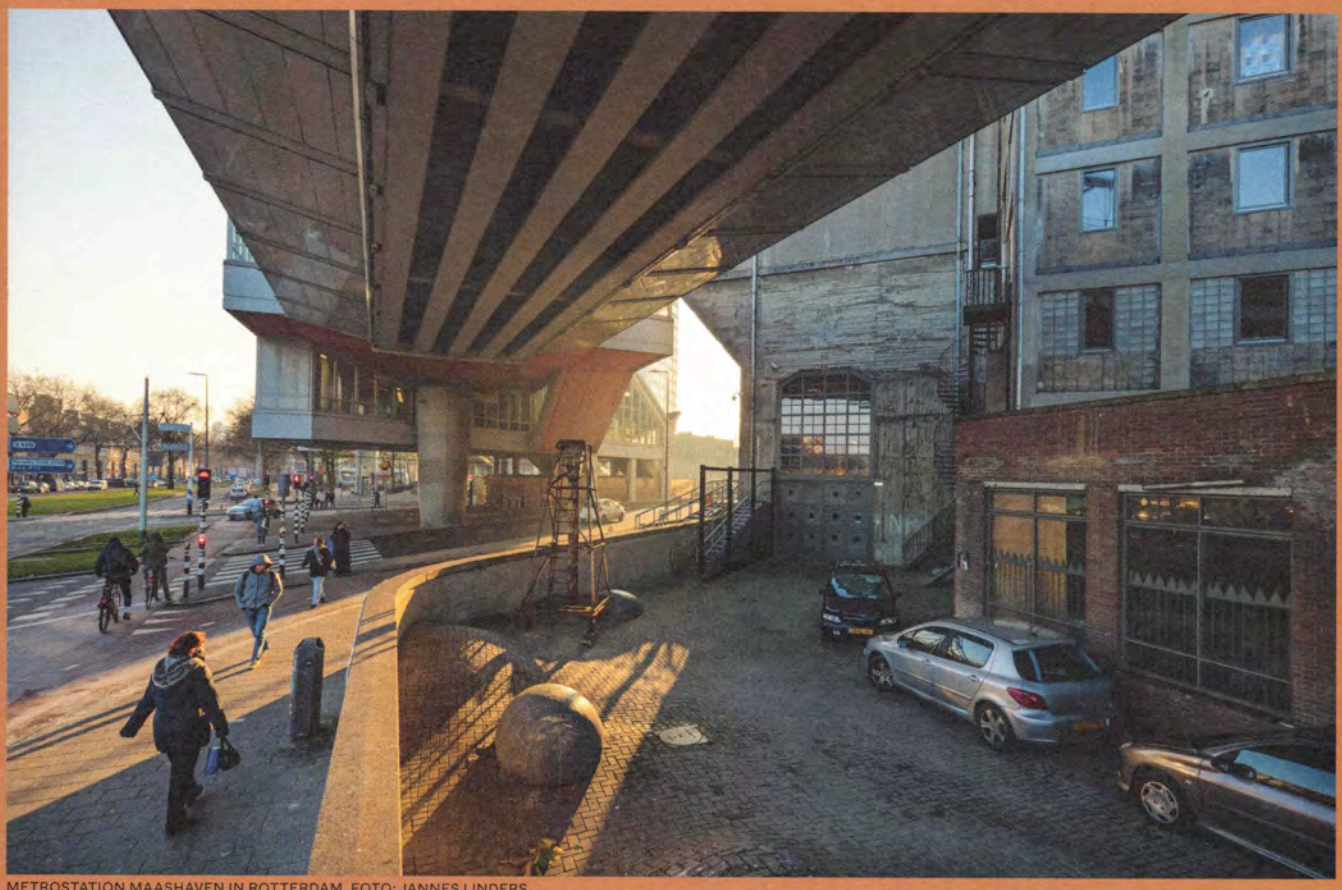

METROSTATION MAASHAVEN IN ROTTERDAM. FOTO: JANNES LINDERS

hoe makkelijk is die te realiseren!'

aandacht voor dit station, de toren van de wijken, smeltkroes en hopelijk in de toekomst 'Volkspaleis' voor iedereen, met uitzicht op de haven en toegang tot de drie wijken.

Dit programma is geënt op het lokale en heeft als grondslag de noties taal en vertaling. Iedereen heeft een eigen taal en dus een 'andere' taal. Interesse in elkaars taal en cultuur maakt een sociale gemeenschap. *Paleis Maashaven* is opgezet als een groeimodel dat voortdurend bijgesteld kan worden, met de hoop op een zwaan-kleef-aan effect.[8] Het volgt twee sporen: enerzijds het blijven opeisen van ruimte voor bijzondere kunstprojecten naar artistieke maatstaven, anderzijds een meer sociaal georiënteerd programma in samenwerking met velen. De notie van vertalen vormt ook het uitgangspunt van de tentoonstelling van gastcurator Kris Dittel en voor een editie van *Z-Files*, het publieke avondprogramma van SIR. Voor mij biedt dat een basis om bij de start van dit nieuwe project – met veel partijen en vanuit verschillende perspectieven – opnieuw na te denken over de mogelijkheden van kunst, en van kunst en de publieke ruimte. Het kunstwerk als conversatiestuk.

8 In verband met Covid-19 is *Paleis Maashaven* een jaar uitgesteld.